

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ВЧИТЕЛЯ

У статті порушено проблему дослідження перфекціонізму як особистісної характеристики вчителя. Представлені результати емпіричного дослідження (n = 56). Визначено специфіку прояву рівневих характеристик структурних компонентів перфекціонізму вчителів: для переважної більшості досліджуваних вчителів характерний середній рівень загального перфекціонізму; досліджувані вчителі мають середній та високий рівень особистісних стандартів, для більш ніж третини досліджуваних характерний високий рівень об'єктно-орієнтованого перфекціонізму, що провокує надкритичність, ворожість, неприйняття інших; необхідність відповідати завищеним, з точки зору суб'єкта, вимогам задля отримання схвалення виступає сутнісною характеристикою сучасного педагогічного середовища і проявляється незалежно від рівня особистісних стандартів у більшості досліджуваних.

Ключові слова: перфекціонізм, суб'єктно-орієнтований, об'єктно-орієнтований, соціально-приписаний перфекціонізм, вчителі.

Реформування освітньої галузі в умовах сучасної складної соціально-політичної ситуації актуалізує пошук нових технологій розвитку особистісних характеристик вчителя, які обумовлюють як можливість якісного виконання професійних обов'язків так і збереження психологічного здоров'я. У цьому контексті особливого значення набуває звернення до дослідження перфекціонізму як особистісної характеристики вчителя.

Дослідники пов'язують конструктивні прояви перфекціонізму із сумлінням, витривалістю, гнучкою мотивацією, екстраверсією, задоволеністю життям, високим рівнем морального розвитку, організованістю [4; 2; 8]. Проте, самовдосконалення може набувати іноді й дисфункціонального значення, перетворюватися на гонитву за недосяжним ідеалом. Вчені застерігають, що надмірно високі домагання, раціональність, прагматичність та воля до успіху за будь-яку ціну, можуть стати вагомою перешкодою на шляху самореалізації, а саме: загальмовувати розвиток людини, призвести до неспроможності прийняття життєвих рішень, надмірної емоційності та агресивності, стати перешкодою виявам латентного потенціалу [5]. Особливо небезпечною в умовах суспільних трансформацій може стати властива перфекціоністам низька толерантність до невизначеності, обумовлена негативним ставленням перфекціоніста до ситуацій, у яких "правильна" відповідь не є очевидною [9]. Також встановлено, що перфекціоністи мають вищий рівень трудоголізму. Самооцінка перфекціоністів-трудоголиків залежить від професійних успіхів, продуктивності, оцінки ззовні, заохочень оточення [5].

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень з проблем перфекціонізму, у психологічній науці ще недостатньо наукових розвідок, спрямованих на дослідження перфекціонізму вчителя. Зарубіжні психологи розглядають окремі типологічні характеристики перфекціонізму педагога, вплив перфекціонізму на рівень стресу вчителя, особливості сприйняття суб'єктів педагогічної діяльності [6].

У вітчизняній психологічній науці вплив перфекціонізму на професійну діяльність педагога практично не розглядався. Отже, проблема дослідження особливостей прояву перфекціонізму вчителів та пошуку шляхів формування конструктивного перфекціонізму є актуальною.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей прояву перфекціонізму вчителів. Об'єкт дослідження – феномен перфекціонізму. Предмет – особливості структури перфекціонізму вчителя.

Методика та процедура дослідження. У дослідженні брали участь 56 учителів віком від 25 до 60 років.

Досліджуваним була запропонована методика "Багатомірна шкала перфекціонізму" (автори П. Гевітт та Г. Флетт, адаптація І. Грачової) [3]. Методика містить три шкали: *суб'єктно-орієнтований перфекціонізм* (перфекціонізм орієнтований на себе); *об'єктно-орієнтований перфекціонізм* (перфекціонізм орієнтований на інших); *соціально приписаний перфекціонізм* (необхідність відповідати завищеним з погляду суб'єкта соціальним нормам, щоб отримати схвалення та прийняття).

Результати первинного статистичного аналізу дозволяють набути уявлення про рівень загального перфекціонізму вчителів (Табл. 1).

Із наведених у Таблиці даних бачимо, що переважна більшість опитаних учителів мають середній (64,3%) рівень перфекціонізму.

Дані теоретичних та емпіричних досліджень указують на те, що адаптивність перфекціонізму залежить не лише від рівня прояву, а й від взаємозв'язку структурних компонентів перфекціонізму (профілю перфекціонізму) [3].

Таблиця 1

Рівні загального перфекціонізму вчителів

Рівень загального перфекціонізму	Низький	Середній	Високий
Кількість респондентів (у %).	21,4	64,3	14,3

Нами були отримані середні значення складників перфекціонізму в досліджуваних із різним рівнем прояву цього психологічного феномену. (Табл. 2).

Таблиця 2

Профілі перфекціонізму вчителів

Рівні перфекціонізму	Середній сумарний бал складників перфекціонізму		
	Суб'єктно-орієнтований перфекціонізм	Об'єктно-орієнтований перфекціонізм	Соціально-приписаний перфекціонізм
Високий	89,00	67,50	66,50
Середній	70,00	53,22	57,44
Низький	68,78	36,33	52,33

Представлені в Таблиці 2 дані вказують на те, що в досліджуваних з високим рівнем перфекціонізму різниця між середніми показниками суб'єктно-орієнтованого та об'єктно-орієнтованого перфекціонізму складає в середньому 22 бали, а різниця між середніми показниками суб'єктно-орієнтованого та соціально приписаного перфекціонізму становить 23 бали. Отже, досліджувані з високим рівнем перфекціонізму значно вимогливіші до себе, ніж до інших, та мають перевагу власних орієнтирів досконалості над необхідністю відповідати соціальним приписам.

У респондентів із середнім рівнем перфекціонізму різниця між середніми значеннями особистісних стандартів та інтерперсональних параметрів є меншою – відповідно, 17 та 13 балів. Така тенденція може свідчити про те, що саме середній рівень перфекціонізму більш обумовлений впливом соціокультурних норм, ніж внутрішньою особистісною потребою у вдосконаленні.

Досліджуваних учителів із низьким рівнем загального перфекціонізму можна охарактеризувати як вимогливих до себе, таких, що прагнуть відповідати соціальним приписам, та невимогливих до оточення.

У своєму дослідженні ми також спираємося на положення, доведене П. Гевіттом та Г. Флеттом, про можливість існування як змішаного типу перфекціонізму, так і незалежне існування окремих його складників. Тому вважаємо за важливе розглянути кількісні показники рівнів прояву складників перфекціонізму, зокрема суб'єктно-орієнтованого перфекціонізму (Табл. 3).

Таблиця 3

Рівні суб'єктно-орієнтованого перфекціонізму вчителів

Рівні суб'єктно-орієнтованого перфекціонізму	Низький	Середній	Високий
Кількість респондентів (у %).	-	78,6	21,4

Із представлених у Таблиці 3 даних бачимо, що переважна більшість опитаних учителів мають середній (78,6%) рівень особистісних стандартів, тобто здатні ставити перед собою реальні цілі та прагнути їх досягнення. Більш ніж п'ята частина респондентів (21,4%) потрапила до групи з високим рівнем суб'єктно-орієнтованого перфекціонізму, що свідчить про відповідальність педагога в ставленні до своїх обов'язків, тенденцію виконувати свою роботу максимально добре та прагнення зробити її ще краще, схильність орієнтуватися на найуспішніших колег і порівнювати свої досягнення лише з найвищими досягненнями. Водночас, слід зауважити, що прагнення вчителя до надмірної досконалості потребує значних і не завжди виправданих витрат психоенергетичного потенціалу, а характерні для суб'єктно-орієнтованого перфекціонізму самоконтроль та самокритичність при надмірному вираженні можуть переходити в схильність до сильного самодослідження та самозвинувачення, що унеможлиблює прийняття власних недоліків та помилок. Отже, існує необхідність цілеспрямованої роботи зі своєчасного виявлення, психопрофілактики та психологічної корекції, пов'язаних з високим рівнем особистісних стандартів професійних деформацій особистості.

Значну роль в успішній педагогічній діяльності відіграє показник безумовного прийняття інших людей. І. Бех, розмірковуючи про трансформацію педагогічної свідомості в напрямі її гуманізації, визначає основними складниками нового педагогічного мислення безумовне прийняття педагогом природи дитини такою, як вона є, та здійснення опори на діалогічне спілкування із школярами [1].

Результати нашого дослідження дозволяють визначити рівні прояву об'єктно-орієнтованого перфекціонізму вчителів (Табл. 4).

Таблиця 4

Рівні об'єктно-орієнтованого перфекціонізму вчителів

Рівень об'єктно-орієнтованого перфекціонізму	Низький	Середній	Високий
Кількість респондентів (у %).	21,4	42,9	35,7

Спираючись на здобуті показники, можемо відзначити, що більш ніж третина досліджуваних (35,7%) схильні до надкритичності та надвимогливості, акценту на помилках інших, ворожості та агресивності, що унеможливує безумовне сприйняття особистості учня, порушує принципи діалогічного спілкування як з учнями, так і з колегами та батьками. Зазначені вище характеристики аж ніяк не створюють атмосферу "педагогічної комфортності" та можуть знижувати працездатність учнів, викликати в них негативні переживання, стан тривожного очікування, невпевненості в собі, страху й почуття незахищеності тощо. Лише п'ята частина досліджуваних педагогів має низький рівень об'єктно-орієнтованого перфекціонізму, не схильна висувати завищені вимоги до оточення.

У нашому дослідженні встановлено (за допомогою непараметричного критерію Краскала-Волеса) статистично значущу різницю середніх рангів об'єктно-орієнтованого перфекціонізму залежно від віку досліджуваних (Табл. 5).

Таблиця 5

Значення об'єктно-орієнтованого перфекціонізму залежно від віку досліджуваних

Вікова група	Об'єктно-орієнтований перфекціонізм, середній ранг
25–35	26,50
36–45	7,83
46–55	43,30
56–60	26,50

($p < 0,001$)

Спираючись на отримані дані, можемо констатувати, що найвищі показники об'єктно-орієнтованого перфекціонізму притаманні досліджуваним вікової групи 46–55 років, найнижчі – віковій групі 36–45 років. Зазначимо, що цей інтерперсональний параметр перфекціонізму може виступати як стратегія психологічного захисту, коли звинувачення інших людей у негативних життєвих подіях слугує захистом від аутоагресії.

Найбільш дезадаптивним компонентом перфекціонізму виступає соціально приписаний перфекціонізм [3; 5; 7; 9].

У нашому дослідженні встановлено особливості прояву рівневих характеристик соціально приписаного перфекціонізму в учителів (Табл. 6).

Таблиця 6

Рівні соціально приписаного перфекціонізму вчителів

Рівень соціально приписаного перфекціонізму	Низький	Середній	Високий
Кількість респондентів (у %).	21,4	35,7	42,9

Лише п'ята частина вчителів мають низький рівень соціально-приписаного перфекціонізму, здатні висловлювати та відстоювати власну думку, адекватно реагувати на вимоги оточення. 35,7% досліджуваних мають середній рівень соціально приписаного перфекціонізму, тобто схильні до конформізму, підпорядкування соціальним приписам тощо. Найвищими є кількісні показники високого рівня соціально приписаного перфекціонізму (42,9%). Отже, переважна більшість досліджуваних учителів переживають необхідність та нездатність відповідати вимогам оточення, що може викликати відчуття неадекватності, некомпетентності, соціальної неспроможності. Це пояснюється завищеними вимогами до вчителя з боку суспільства, адміністративно-світоглядною кризою в системі освіти, нездоровим конкурентним середовищем у навчальних закладах.

Результати проведення теоретичного та емпіричного дослідження дозволяють визначити специфіку прояву рівневих характеристик складників перфекціонізму вчителя та зробити такі висновки:

1. Для переважної більшості досліджуваних учителів характерний середній рівень загального перфекціонізму, більш обумовлений впливом соціокультурних норм, ніж внутрішньою особистісною потребою в удосконаленні. Учителі з високим рівнем перфекціонізму значно вимогливіші до себе, ніж до інших, та мають перевагу власних орієнтирів досконалості над необхідністю відповідати соціальним приписам. Досліджуваних учителів із низьким рівнем загального перфекціонізму можна охарактеризувати як вимогливих до себе, таких, що прагнуть відповідати соціальним приписам та невимогливих до оточення.

2. Досліджувані вчителі мають середній та високий рівень особистісних стандартів, прагнуть самовдосконалення та самоперевершення в педагогічній діяльності.

3. Для більш ніж третини досліджуваних учителів характерний високий рівень об'єктно-орієнтованого перфекціонізму, що провокує надкритичність, ворожість, неприйняття інших. Показники об'єктно-орієнтованого перфекціонізму змінюються з віком досліджуваних. Найвищі значення об'єктно-орієнтованого перфекціонізму відповідають віковій групі 46–55 років, найнижчі – для групи досліджуваних 36–45 років.

4. Соціально приписаний перфекціонізм (необхідність відповідати завищеним з погляду суб'єкта вимогам задля отримання схвалення) виступає сутнісною характеристикою сучасного педагогічного середовища.

Використані джерела

1. Бех І. Д. Виховання особистості [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Гаранян Н. Г. Перфекционизм и враждебность как личностные факторы депрессивных и тревожных расстройств : автореф. дисс. на соиск. научной степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.04 "Медицинская психология" / Н. Г. Гаранян. – М., 2010. – 43 с.
3. Грачева И. И. Адаптация методики "Многомерная шкала перфекционизма" П. Хьюитта и Г. Флетта / И. И. Грачева // Психологический журнал. – 2006. – Т. 26. – № 6. – С. 73–89.
4. Золотарева А. А. Диагностика индивидуальных различий перфекционизма личности : дис. канд. псих. наук : 19.00.01 "Общая психология. История психологии" / А. А. Золотарева. – М, 2012. – 139 с.
5. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 224 с.
6. Ларских М. В. Формирование конструктивного перфекционизма педагога : дис. канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / М. В. Ларских. – Воронеж, 2011. – 162 с.
7. Соколова Е. Т. Структура перфекционной мотивации у лиц с нарушением адаптации и суицидальным поведением [Электронный ресурс] / Е. Т. Соколова, П. В. Цыганкова // Психологические исследования : электрон. науч. журн. – 2011 – № 5(19). – Режим доступа до журн. : <http://www.psystudy.ru/index.php/num/2011n5-19/551-sokolova-tsygankova19.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення : 09.11.2014.
8. Фоменко К. І. Губристична мотивація в структурі спрямованості особистості студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / К. І. Фоменко. – Харків, 2011. – 19 с.
9. Чепурна Г. Л. Соціально-психологічні особливості перфекціонізму молоді : дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.05 "Соціальна психологія; психологія соціальної роботи" / Чепурна Ганна Леонідівна. – Київ, 2013. – 212 с.

Чепурна Г.

THE PECULIARITIES OF PERFECTIONISM STRUCTURE AMONG TEACHERS

The article raised the issue of perfectionism study as personal characteristics of the teacher. The results of empirical studies (n = 56) are presented. The specifics of display level of structural components of perfectionism among teachers are the following: for the vast majority of teachers the average level of perfectionism has been detected; those studied teachers have the middle and high personal standards, they seek self-improvement and self-perfectness in the teaching activity; for more than a third of the surveyed teachers a high level of object-oriented perfectionism, provoking over-criticism, the hostility rejection of others; the need to comply with the overly increased requirements from the point of view of the subject, in order to obtain approval, serves as the essential characteristics of the modern teaching environment and becomes evident regardless of personal standards in most of the subjects. The majority of surveyed teachers experience and inability to meet the expectations of others, which may cause a feeling of inadequacy, incompetence, and social failure.

Key words: perfectionism, subject-oriented perfectionism, object-oriented perfectionism, social imperative perfectionism, teachers.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015